

Makale Türü: Araştırma makalesi

NIETZSCHECİ NİHİLİZMİN POSTMODERN SÜREÇTEKİ DÖNÜŞÜMÜ¹

Pınar BASMACI²

Öz

Modernizme bir tepki olarak ortaya çıkan nihilizm, özünde her şeyi inkâr etmeye dayanmaktadır. Modernizme bir karşı duruş sergileyerek, modernizm ile en yüce değerlerin anlamını kaybettiğini ve bunun da nihilizme götürdüğünü ifade eden Nietzsche, nihilizm konusunda ilk akla gelen isimdir. Bununla birlikte Nietzsche'nin söylemleri, modernizme tepki gösterip, postmodern sürecin başladığını savunan birçok düşünürde de ilham kaynağı olmuştur. Postmodern sürece Nietzsche'nin öncülük etmesinden dolayı postmodernizmin, nihilist olup olmadığı tartışmaları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda postmodernizm ve nihilizm ilişkisini ele almak, çalışmanın konusunu ve postmodernizm ile nihilizm arasında ilişki olup olmadığını, başka bir deyişle postmodernizmin nihilist olup olmadığını incelemek de çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Buna ek olarak söz konusu ilişkinin nasıl olduğu sorusunun cevabını ortaya koymak ise çalışmanın ana sorunsalıdır. Bu noktadan hareketle kuramsal bir çalışma niteliğinde olan makalede, postmodernizm ile nihilizm ilişkisi tartışılmış ve çalışmanın sonucunda, postmodernitede nihilizmin söz konusu olduğu, ancak bunun modernitedeki nihilizmden farklı bir yöne doğru evrildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nietzsche, nihilizm, modernizm ve postmodernizm.

TRANSFORMATION OF NIETZSCHEAN NihilISM IN POSTMODERN PROCESS

Abstract

Nihilism, which emerged as a reaction to modernism, is essentially based on denial of everything. Nietzsche is the first name that comes to mind about nihilism by stating a stance against modernism and stating that it loses its meaning with modernism and this leads to nihilism. However, Nietzsche's rhetoric has inspired many ideas that react to modernism and argue that the postmodern process has begun. Due to Nietzsche's leadership in the postmodern process, discussions have arisen as to whether postmodernism is nihilist. In this context, it is the aim of the study to examine the relationship between postmodernism and nihilism, to examine the subject of the study and whether there is a relationship between postmodernism and nihilism, in other words, whether postmodernism is nihilist. In addition, to reveal the answer to the question of how the relationship in question is the main problem of the study. From this point of view, in the article, which is a theoretical study, the relationship between postmodernism and nihilism was discussed, and as a result of the study, it was concluded that nihilism was involved in postmodernity, but this evolved in a different direction from nihilism in modernity.

Key Words: Nietzsche, nihilism, modernism and postmodernism.

1. Giriş

Modernizmi önceleyen Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali'yle küresel çapta değişimler yaşanmış ve dünya geri dönülemez bir sürece girmiştir. Sanayi Devrimi'yle ekonomi alanında, Fransız Devrimi'yle de ideolojik alanda birçok değişim ve dönüşüm meydana gelmiştir. Bu süreçte yaşanan Aydınlanma'yla akıl kavramı öne çıkarken, din ise gerilemiştir. Söz konusu değişimlerle de yeni bir çağ olan modern çağ başlamıştır. Ancak bazı düşünürler tarafından bu çağ eleştirilmiş ve

¹ Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalında hazırlanan "Medya ve Nihilizm: Türk Medyası Örneği" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

² Arş. Gör. Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, E-Mail: pinarkovaci@gmail.com, orcid No: 0000-0002-2552-7955.

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin: Basmacı, P. (2020), Nietzscheci Nihilizmin Postmodern Süreçteki Dönüşümü, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 149-159

modernizme karşı çıkmıştır. Çalışma, söz konusu düşünürlerden Nietzsche doğrultusunda ilerleyecektir. Nietzsche, modernizmin bir sonucu olarak nihilizmin ortaya çıktığını söylemekte ve moderniteyi bir tehdit olarak görmektedir.

Modern sonrası süreç olan postmodernizm ise tıpkı nihilizm gibi moderniteye karşı durmakta ve bu yüzden bazı düşünürler tarafından nihilist olarak nitelendirilmektedir. Bu noktadan hareketle, postmodernizm ve nihilizm ilişkisinin ele alınacağı çalışmada öncelikle Nietzsche ve Nietzsche'nin nihilizm ile ilgili düşüncelerine yer verilecektir. Sonrasında Nietzsche'nin modernizme olan bakış açısı ortaya konmaya çalışılacak ve son olarak da postmodernizm ile nihilizm ilişkisi ve nihilizmin, bu süreçte yaşadığı dönüşüm irdelenecektir.

2. Nietzsche ve Nihilizm

19. yüzyılda özellikle Rusya'da savunulan nihilizm, her türlü otoriteye karşı kullanılmaktadır (Küçükalp, 2005: 22). Nihilizm kelimesi kök olarak Latince nihil kelimesinden gelmekte ve Türkçedeki hiçlik kelimesine işaret etmektedir. Pratt'e (t.y.) göre nihil kelimesi, herhangi bir şeyi işaret etmeyip, var olmama anlamına gelmekte iken, Deleuze'e (2005: 111) göre ise varlığın olmaması durumundan önceyi; hiçliği ifade etmektedir. Nihil kelimesinden türeyen nihilizm ele alındığında ise Nietzsche (2011a: 108; 139), korku ve merhametin bir araya gelmesinden, insanın son istenci olan hiçlik istencinin, başka bir ifade ile nihilizmin ortaya çıktığını söylemektedir ve insan istencinin hiç istememektense hiçliği istediğini de eklemektedir. Schopenhauer (2010: 75) ise yaşama iradesinin hiçlikte nihayet bulduğunu, aynı zamanda fenomenlerle birlikte hiçliğin yaşama iradesinin sınırları içerisinde kaldığını ve ona dayandığını söylemektedir. Başka bir deyişle hiçbir şeyi istememekle, hiçliği istemek arasındaki ayrıma dikkat çeken Nietzsche, esasında yıkıma işaret etmektedir.

Nietzsche'nin (2010: 22; 27; 33) nihilizm ne anlama gelir sorusuna verdiği, en yüce değerlerin, öz değerlerini kaybetmesi yanıtı da bu yıkımın bir parçasını oluşturmaktadır. Ancak Nietzsche, bu noktada hedefin eksik olduğunu ve neden sorusunun cevabının bulunmadığını da vurgulamaktadır. Nietzsche, neden kategorisine duyulan inancın, nihilizmin nedeni olduğunu söylemektedir. Nihilizmin gelişiminin neden gerekli hale geldiği sorusunu da soran Nietzsche, bu soruyu nihilizmin, büyük değerlerin ve ideallerin son mantıklı karışıklığını temsil ettiğini, ayrıca bu değerlerin ne kadar değerli olduklarını anlamak için nihilizmin tecrübe edilmesi gerektiği ile cevaplamaktadır. Bu perspektifle Nietzsche'nin, nihilizm tecrübesinin, en yüce değerlerin, öz değerlerini kaybetmesi noktasındaki "Neden?" sorusuna cevap olacağına inandığını söylemek mümkündür.

Nietzsche'nin nihilizm tanımlamasının yanı sıra nihilizm ile ilgili başka tanımlamalar da söz konusudur. Deleuze'a (2005: 111-112) göre nihilizmin şudur: "*Yaşamın hiçlik değerini alması, yaşama bu hiçlik değerini veren üstün değerler kurmacası, kendini bu üstün değerler içinde ifade eden hiçlik istenci*". Touraine (2002: 112) ise nihilizmi, modernizmin özgürleşme hareketinin tükenmesi ile kendini teknik bir eylemin içerisinde kapatılmış hissedilen bir kültürün anlamını kaybetmesi olarak tanımlamaktadır. Söz konusu yaklaşımı değerlendirecek olursak, Touraine'nin nihilizme farklı bir bakış açısı getirdiği ve bu tanımlamanın, özellikle yeni iletişim teknolojileri ile günümüzde daha da önem kazandığı ifade edilebilir.

Heidegger (2001: 60) nihilizmi, bütününde varolan olarak, varolanın başına hiçin gelmesi olarak tanımlamakta iken; Baudrillard'a (2011: 214) göre ise günümüzde olsa olsa saydamlaşmış bir nihilizmden bahsedilebilmektedir. Söz konusu bu nihilizm, kendinden önceki nihilizmlerden çok daha acımasız ve radikaldir. Bunun nedeni ise saydamlık ve boşlukta yüzer gibi olma halinin hem sistem hem de onu çözümlendiğini iddia eden tüm kurumların ayrılmaz bir parçasına dönüşmüş olmasıdır. Daha öz bir deyişle Baudrillard yeni bir kavram olarak saydam nihilizmi ortaya atmakta ve günümüzde nihilizmin yerini saydam nihilizme bıraktığını vurgulamaktadır.

Nietzsche'ye geri dönüldüğünde ise Nietzsche, nihilizmin bulguları veya deneyimleri ile nedenlerinin birbirine karıştırılmamasının çok önemli olduğunu ifade etmektedir. Nietzsche, nihilizmin bulgularını toplumsal keder, fizyolojik bozulma, ahlaksal çöküntü, yaygın kötümserlik vb. olarak sıralarken, nihilizm deneyiminin, dünyanın ve insan varoluşunun belirli bir şekilde yorumlanmasının ürünü olduğunu ifade etmektedir. Nihilizmin nedenleri ise Nietzsche'ye göre, derin ve çok yönlüdür. Nietzsche, insanların yüzyıllardır inanmakta olduğu değer ve ideallerin mantıksal sonucu olduğundan, modern nihilizm deneyiminin, bir yazgı olduğunu savunmaktadır (Pearson, 1998: 58). Nietzsche'nin bir yazgı olarak gördüğü modern nihilizmin detaylarına girmek, başka bir ifade ile Nietzsche'nin bir karşı duruş olarak nihilizmi ortaya koyduğu modernizmi ve Nietzsche'nin modernizme olan bakışını ortaya koymak çalışma açısından önemlidir.

3. Nietzsche ve Modernizm

Nietzsche modernizmin bir sonucu olarak nihilizmi görmekte ve bütün sorunların temelini modernizme dayandırmaktadır. Nietzsche'nin görüşlerini anlamlandırabilmek için modernizmden ve modernizme götüren süreçten kısaca bahsetmek gerekmektedir. Bu bağlamda şunları söylemek mümkündür ki 18. yüzyılın sonlarında Avrupa'da iki büyük değişim yaşanmıştır. Fransa'daki siyasal devrim ile halk ve hükümet sıkı bir ilişki içine girmiş ve devlet daha güçlü bir duruma gelmiştir. Bu Avrupa'nın diğer ülkelerine de yayılmış ve 19. yüzyılın sonlarına doğru sosyalist akım güç kazanmıştır. Diğer değişim de Büyük Britanya'nın makine gücünü kullanması ile değişen ekonomisinde yaşanmıştır. 1870'de başlayan Sanayi Devrimi de diğer ülkelere yayılmıştır. Bu gelişmeler ile birlikte ulaşım ve iletişim olanakları ilerlemiş ve bütün dünya tek bir ticaret şebekesine girmiştir. Bunun yanı sıra bilimde de gelişmeler yaşanmış ve pratik buluşlar gerçekleşmiştir. Sanayi Devrimi ile hem Batı'nın zenginlikleri hem de nüfus artmıştır (Hobsbawn, 2003: 9-10).

Hobsbawn (2003: 228) bu yıllarda ekonomik yenilikler ile birlikte nüfustaki artışı, ulaşımdaki kolaylıklar ve ticaret ile göçte yaşanan büyük artış izlediğini ifade etmektedir. 19. yüzyıl başlarında var olan emek hareketlerine yenilikler eklenmiştir. Bunlar sınıf bilinci ve sınıfsal isteklerdir. 'Yoksul', artık 'zengin'le karşı karşıya değildir. Belli bir sınıf, emekçi sınıfı, işçiler ya da proletarya, bir başka sınıfla, işverenler ya da kapitalistlerle karşı karşıyadır. Fransız İhtilali, bu yeni sınıfa güven kazandırmış, Sanayi Devrimi de sürekli hareket halinde olma gereğini öğretmiştir. Söz konusu bu iki devrim modernizme giden yolu önclemiştir.

Sanayi Devrimi, İngiltere'de teknolojide yaşanan gelişmelerle yakından ilgilidir. Aslında teknolojide yaşanan gelişmeler, hem sanayideki devrimi hem de Sanayi Devrimi içinde yer alan ulaşım, enformasyon, iletişim devrimlerini de beraberinde getirmiştir. (Tokgöz, 2015: 42-44). Bu noktada şunu belirtmek gerekmektedir ki Sanayi Devrimi'ne bir makineleşme süreci eşlik etmiştir. Söz konusu bu makineleşme ile insanlar, özünü ve benliğini kaybederek nesneleşmiştir. Bu durum da insanın kendisine yabancılaşmasına neden olmuştur. Yabancılaşma sorunu, özünde bir nihilizm sorunudur. Bu bağlamda Sanayi Devrimi'nin nihilizme yol açtığı görülmektedir.

Sanayi Devrimi'nin getirdiği en önemli toplumsal görünüm ise *kitlenin* ortaya çıkışıdır. Bu noktadaki herkes veya hiç kimse, kitle için en uygun nitelemedir. Sanayileşme ve kentleşmeye bağlı olarak insanların başta üretim ortamı olmak üzere çeşitli koşullarda kalabalık yığınlar halinde bulunması 19. yüzyılın sonlarına doğru dikkat çekici bir toplumsal olgu olarak dile getirilmiştir (Güneş, 2001: 63). Herkes veya hiçkimse olma durumu esasen boşlukta yüzme durumuna gönderme yaptığından saydam nihilizmin söz konusudur. Ayrıca yine herkes ya da hiç kimse olmanın, bir var olmama durumu ile birlikte amaç yoksunluğu ve yabancılaşma duygularına yol açacağından nihilizmin de var olduğu söylenebilir.

19. yüzyıl ekonomisi, Sanayi Devrimi'nin etkisi altında şekillenmiş ancak siyaseti ve ideolojisi Fransızlar tarafından biçimlenmiştir. Dünyanın birçok yerinde radikal ve liberal demokrat

siyaset konuları Fransa sayesinde tartışılmaya başlanmıştır. Ayrıca birçok ülkeye hukuk kurallarını, bilimsel ve teknik örgütlenme modelini ve metrik ölçüm sistemini de Fransa getirmiştir. Bu devrim Avrupa'nın Ortaçağı'na son vermiştir (Hobsbawn, 2003: 63). Böylece din gerilerken, aydınlanma kavramı; yani akıl ve bilim öne çıkmıştır. Bu da Nietzsche'nin en yüce değerlerin, değerini kaybetmesine, daha öz bir deyişle nihilizmine işaret etmektedir.

Aydınlanma'nın 18. yüzyılın ortasında başarı kazanan kültürel modeli, 1630'lu yıllardaki düşünsel kopuşun devamında yer almaktadır. Bilgi objektiftir ve insan aklının çalışmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte de mümkün hale gelen bir ilerlemenin koşullarını belirlemektedir. Ancak inanç ve fikir olayları, yeni bilimsel yargının kategorilerinin dışında kalmaktadır (Barbier ve Lanevir, 2001: 19). Başka bir deyişle, Aydınlanmanın amacı bireyi zincirlerinden, ortaçağın gelenekçiliği ve kilisenin hurafelerinden kurtarmaktır. Özgürlük, eşitlik ve bütün insanlığın kardeşliği de sloganıdır ki bunlar daha sonra Fransız İhtilali'nin sloganı olmuştur (Hobsbawn, 2003: 30).

Dünya tarihinde önemli yerleri olan Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali, ayrıca Aydınlanma ile yeni bir çağa adım atılmıştır. Bu devrimler ile birlikte, devrimlerin öncesi modern öncesi çağ olarak adlandırılırken, devrimlerin sonrası ise modern çağ olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Nietzsche'nin modernizme olan bakışına geçmeden önce modernizmi kavramsal olarak ele almak gerekmektedir.

Bugün, dünyanın her köşesindeki insanlarca paylaşılan hayatı bir deneyim tarzı; başka bir deyişle uzay ve zamana, ben ve ötekilere, yaşamın imkânları ve zorluklarına ilişkin bir deneyim tarzı vardır. Bu deneyim yığınını modernlik diye adlandırmak mümkündür. Modern olmak, serüven, güç, coşku, gelişme, kendimizi ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat etmektedir. Ancak sahip olduğumuz her şeyi, bildiğimiz her şeyi, olduğumuz her şeyi yok etmekle tehdit eden bir ortam da söz konusudur. Modern ortamlar ve deneyimler coğrafi ve etnik, sınıfsal ve ulusal, dinsel ve ideolojik sınırların ötesine geçmekte; modernliğin, bu anlamda insanlığı birleştirdiği söylenmektedir (Berman, 2013: 27). Diğer bir deyişle modernizmle birlikte sınırların kalkarak, dünyanın bir bütün haline geldiği fikri iddia edilse de esasında ekonomik, teknolojik ve kültürel farkların daha da artmış, bilgiye ve teknolojiye ulaşan ile ulaşamayan arasında derin uçurumlar oluşmuştur.

Modernleşme temelde ekonomiden dine birtakım yeni değerlerin benimsenmesidir. Özellikle 20. yüzyılda yaşanan teknolojik sıçramalarla yenedünya düzeni hızla yayılmaya başlamış ve henüz ulusal düzeyde sanayi kuramayan toplumlarda büyük bir sosyo-kültürel değişim gerçekleşmiştir. Batı Avrupa'nın birkaç yüzyılda ulaştığı birikimle edindiği kültürel değerler çağdaş uygarlık düzeyini yakalamak isteyen ülkeler için kaçınılmaz yenileşme olarak algılanmıştır, öyle ki gelişme süreçlerinin başında bilim ve teknolojiye önce radikal anlamda toplumsal dönüşümü hızlandıran kültürel dönüşüme daha çok önem verilmiştir (Güneş, 2001: 32).

Modernleşmeden kısaca bahsettikten sonra, Nietzsche'nin modernizme olan bakışı ile ilgili de şunları söylemek mümkündür: 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Nietzsche, modernitenin insan yaşamı ve düşüncesine dair tehditlerini ele almış ve bu tespitleri de 20. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır. 20. yüzyılın ortaya koyduğu pek çok olumsuzlukla Aydınlanmaya karşı duyulan iyimser tavır yıkılmış ve bu durum da insan düşüncesinin yeni arayışlara girmesine neden olmuştur. Böyle bir zamanda Nietzsche'nin düşünceleri büyük önem kazanmıştır. 20. yüzyılda ortaya çıkan varoluşçuluk, yaşam felsefesi, yeni ontoloji, hermeneutik felsefe, analitik felsefe, yapısalcı, postyapısalcı ve postmodern felsefe gibi bütün felsefi akımlarda da Nietzsche'nin büyük bir etkisi olmuştur (Danto, 2002: 22-23). Nietzsche, İyinin ve Kötünün Ötesi kitabında da modernite eleştirisi sunmakla birlikte mümkün olduğu kadar az bir modernliği mükemmellik olarak ortaya koymuştur (Berkowitz, 2003: 367).

İlerlemeyi yalnızca modern bir düşünce ve aynı zamanda yanlış bir düşünce olarak gören Nietzsche (2000: 6), değerlilik açısından da bugünün Avrupalı'sının, Rönesans Avrupalısının çok altında kaldığını ifade etmektedir. Nietzsche ayrıca modern insan üzerine de konuşmakta ve modern insanı ne yaptığını bilmeyen bir birey olarak nitelendirerek, modernliğin insanları hasta ettiğini, tembel barışlar ile korkak tavizlerin de modern Evet ve Hayır'ın erdemli kirliliği olduğunu ifade etmektedir. Nietzsche öğrenerek anlattığı modern insanı, geçmişten bugüne olup biteni izleyen pasif bir seyirci olarak nitelendirmektedir. Modern insan, ancak "Kendini bil" emrini yerine getirerek yeniden insan olabilir diyen Nietzsche'nin "Kendini bil" buyruğunun iki temel yorumu söz konusudur: Bunlardan ilki insanı tanımlayan evrensel özellikleri bilmek anlamında kullanılırken; diğeri insanın kendi belirsiz kişiliğinin oluşturan özel ve özgün yanları bilmesi anlamında kullanılmaktadır (Berkowitz, 2003: 68; 75). Bu perspektifle Nietzsche'nin aydınlanma ve devrimlerden önceki dönemi, yani modern öncesi dönemi kutsarken, modernleşme ile birlikte gelen süreci düşünsel anlamda reddettiği söylenebilir.

Stauth ve Turner'a (2011: 458) göre de modernitenin sorununu anlayabilmek için, Nietzsche'nin argümanlarına odaklanmak önem arz etmektedir. Bu perspektifle, modern ile Avrupa kavramlarını eş anlamlı olarak kullanan ve Amerika'yı da buna dâhil eden Nietzsche'ye (1966: 122; 126) göre, Aydınlanma güçlüdür ve birdenbire yapılmıştır. Aydınlanmanın gerilemeyi engelleyen kurtarıcı, ışıklandırıcı yararından çok, korkutuculuğu ön plandadır. Eleştirel teorisyenlere göre ise ileri Aydınlanma projesi tüketimciğin içi boşluğuna, kültür endüstrisinin nihilizmine ve Batı demokrasisinin gizli vahşi karakterine karşı koyabilecek bir model olarak hala canlılığını korumaktadır (Stauth ve Turner, 2011: 460). Nietzsche, zorunluluğun modern nihilizm deneyiminde de faaliyette olduğuna inanmaktadır; çünkü Batı'nın tarihinin nihilistik temeller üzerinde kurulduğunu düşünmektedir. Nihilizm, modern insanlar açısından yazgı karakterine bürünmek zorundadır; çünkü bu, insanların tarihsel oluşumu ve deformasyonunun derinliklerinde yatmaktadır. Nihilizm deneyimi, "kendimiz" olmanın temel bir parçasını şekillendirmek zorundadır (Pearson, 1998: 246-247). En kısa tabiri ile Nietzsche'ye göre nihilizm bir yazgıdır ve tecrübe edilmek zorundadır.

Nietzsche'ye göre, modern politik yapı bir kültür anlayışından yoksun olduğu için doğru bir politika anlayışına da sahip değildir. Ayrıca Nietzsche, modern çağda mutlak otorite ve değiştirilemez hakikate duyulan inancın kaybolmakta olduğunun kabul edilmesini bir zorunluluk olarak görmektedir. Modern dönemde politik içgüdü ve erdemlerin bulunmadığını ifade eden Nietzsche, politik alanda sanat ve toplum için aynı ölçüde önemli, tehlikeli körelmelerin varlığını sezinlemede ve devletin artık kültürün üretimi için bir araç olmak yerine, bencil bireyin isteklerine hizmet eden bir araç olmaya indirgendliğini söylemektedir (Pearson, 1998: 28; 103; 115).

Nietzsche modern akademik kurumlar da dâhil olmak üzere tüm modern kurumları, insanları yaşamdan koparan, onlara sürü vizyonu aşıl原因 ve insanlar arasındaki farklılıkları ortadan kaldıran yapılar olarak görmektedir (Danto, 2002: 17). Ayrıca, modern dönemin belirleyici olayını, dinsel bir temelin devlet katına inişi olduğunu söylemektedir (Pearson, 1998: 116). Esasında, Nietzsche'ye göre, devlet modern hastalığın en şiddetli göstergesidir (Fabre, 200: 150). Bu bağlamda modern yapılanmanın ana kurumu olan devlet, aynı zamanda modern düşüncenin de temel kavramıdır. Bu nedenle Nietzsche'nin hedefinde modernite ve modern düşünce ile birlikte, devlet ve onunla bağlantılı olan her şey vardır (Akal, 2005: 163). Devleti soğuk bir canavar olarak niteleyen Nietzsche (2011b: 41-42; 457), devletin kendisini halk olarak tanımlamasını da yalan olduğunu iddia etmektedir. Nietzsche devletin, yeryüzünde kendisinden daha büyüğün olmadığını ve kendisini Tanrı'nın düzen kuran parmağı olarak adlandırdığını söylemektedir. Nietzsche'ye göre devletin içerisinde kendisini yaşam diye öven bir ölüm yaratılmıştır ve yine devlet, herkesin yavaş yavaş intihar etmesine yaşam demektir. Ayrıca gazeteleri de devletin çıkardığı balgam olarak nitelendirmektedir. Devletin ahlaksızlığı organize ettiğini söyleyen Nietzsche, devletin bu durumu ülke içerisinde polis, ceza kanunu, sınıflar, ticaret, aile olarak; ülke dışında ise güç istenci, savaş

istenci, yarış istenci, intikam istenci olarak yaptığını ifade etmektedir. Nietzsche'ye göre insan, devletin bittiği yerde başlamaktadır ve modern devletin gerçekleştireceğini öne sürdüğü bütün "idealler", siyasi nihilizmin en önemli göstergesidir (Fabre, 2005: 156; 162). Nietzsche'ye göre modern yaşamın öncüsü olan devlet, her türlü sorunun ve nihilizmin de temelinde yer almaktadır. Nietzsche'ye göre devlet kendisini Tanrı yerine koymaktadır ve insanları yaşatmak adı altında öldürmektedir. Nietzsche'nin bu söylemlerine karşılık, nihilizm ile ilgili her türlü otoriteye başkaldırma tanımlaması anlam kazanmaktadır.

Nietzsche'nin modernizme olan bakışını ve modernizmle nihilizm ilişkilendirmesini ele aldıktan sonra postmodernizm ve postmodernizm ile nihilizmin ilişkisini irdelemek, postmodern süreçte nihilizmdeki dönüşümü görmek adına önemlidir.

4. Postmodernizm ve Nihilizm

Postmodernizm ve nihilizm ilişkisini tartışmadan önce postmodernizmi kavramsal açıdan ele almak gerekmektedir. Postmodernizm kavramı ilk defa Frederico de Onis tarafından 1930'lu yıllarda modernizme karşı küçük çaptaki bir tepkiye işaret etmek için kullanılmıştır. Söz konusu kavram 1960'larda da genç sanatçı ve eleştirmenler tarafından kullanılmış ve New York'ta popülerlik kazanmıştır. 70'li ve 80'li yıllarda ise söz konusu kavramın kullanımı yaygınlaşmıştır (Featherstone, 1996: 28). Bununla birlikte modernitenin ve postmodernitenin, tarih felsefesinde, evrensel tanımlarının olmadığını, ancak yaygın bir şekilde varsayılan çağlar olduğunu söylemek mümkündür. Lyotard'dan aktarıldığı üzere, genellikle modernite, Aydınlanma'dan, 20. yüzyılın ortasına kadar olan süre olarak tanımlanırken; postmodernite ise bundan sonraki sürecin tamamı olarak tanımlanmaktadır (Woodward, 2002: 56-57). Gelner'e göre de postmodernizm, yapısalcılıktan sonra ortaya çıkan bir felsefe olmakla birlikte, bu felsefenin metodoloji ve okuma tarzlarının Amerikan akademik dünyasındaki yansımalarına işaret etmekte ve daha çok çağdaş insanlık durumunun ve çağdaş düşüncenin bilişsel temellerinin sorgulanması anlamına gelmektedir (Küçükkalp, 2010: 164).

Postmodernizm, modernliğin açmazlarına karşı bir savaşım ve modernleşmeyle bir hesaplaşmadır. Postmodernistlere göre postmodernizm, ileri batı toplumlarının şu an içinde bulunduğu aşamayı, bir bakıma modern sonrası toplumu adlandırmaktadır. Bununla birlikte postmodernizmi, modernizmin bir devamı olarak niteleyenler olduğu gibi moderniteden bir kopuş olduğunu ileri sürenler de vardır (Aslan ve Yılmaz, 2001: 93-94). Bu bağlamda postmodernizmin önemli düşünürlerinden Lyotard (1997: 155) postmodernizmi, modernizmin bir parçası olarak nitelendirmektedir.

Postmodernliğin, dünyanın büyüsunü bozmak için girişilen, sonunda sonuçsuz kalan uzun ve gayretli modern mücadeleden sonra dünyanın "yeniden büyülü hale getirilmesi" olduğu da söylenebilir. Bunların yanı sıra hakikatin ne olduğunu bilmek ya da yalnızca sezme veya biliyormuş gibi devam etmek de postmodern olmaktır. Postmodernliğin, "yanılsamaların olmadığı modernlik" olduğu söylenebilir. Bunun diğer tarafı da modernliğin; kendi hakikatini kabul etmeyi reddeden postmodernlik olmasıdır (Bauman, 2011: 46). Laughey (2010: 95) de Bauman ile aynı doğrultuda düşünmektedir. Ona göre postmodernizm, özgün bir gerçekliğin olduğu ve bunun temsil yöntemlerinin bulunduğu yönündeki düşüncüyü reddetmekte ve dışarıda gerçek bir dünya olduğu, bunun medya ve diğer kültürel formlar tarafından temsil edilebildiği varsayımını yok saymaktadır. Aksine postmodern kültür, temsili gerçekliğin medya doyumsuz imge, simülasyon ve nostaljinin yok oluşu ile ortaya çıkmaktadır.

Esas olarak, mutlak bir doğruluğun olmadığını ve bu bağlamda da söz konusu doğruluğun bir temsil sistemi olamayacağı postmodernizmde, sadece simülasyon ve hipergerçekliklerden bahsedilebilmektedir. Daha açık bir deyişle orijinali olmayan kopyalar ve gerçeğin kendisinden

daha gerçek temsilleri bulunmaktadır. Bu durumda postmodernizm ile saydam nihilizm ilişkisini ortaya koymaktadır.

Postmodernizm ve nihilizm ilişkisi detaylandırıldığında ise şunları söylemek mümkündür: Bir düşünce tarzı olarak postmodernizm, genellikle nihilist olmakla suçlanmakta ve postmodernite de nihilist bir toplum devleti olarak görülmektedir (Woodward, 2002: 51). Fakat modernizm ile başlayan nihilizm söylemi, modernitenin belli rahatsızlıklarının teşhisi ve tepkisidir. Ayrıca postmodernite içerisindeki nihilizm ele aldığı anda ise nihilizmin bir dönüşüm geçirdiğini söylemek mümkündür. Başka bir deyişle, belirli sosyal ve tarihsel koşullara uygulanan nihilizm için, modernizm ile postmodernizm arasındaki değişen koşullar göz önüne alındığında, nihilizm tanımının da değişmesi beklenmektedir. Bu bağlamda postmodernite içerisindeki nihilist de, modernitedeki nihilistten farklı olmalıdır (Woodward, 2002: 52).

Postmodernizm ve nihilizm ilişkisinde şu yargıya varmak mümkündür: Postmodernizmin özü nihilizmdir ve varoluştaki herhangi bir anlam veya amacın inkâr edilmesi de nihilizmin zaferidir (Harrigan'dan akt. Weller, 2011: 141). Weller'a (2011: 160) göre postmodern nihilizm, başka bir deyişle postnihilizm, nihilizmin gerçeğe uygun bir şekilde "gerçek yoktur" diyemediği fikriyle ilgilidir. Ayrıca postnihilizm, tepkisellikten etkiselliğe geçildiği ve nihilizmin sona erip, postnihilistik bir çağda yaşanılmaya başlandığı anlamına gelmekle birlikte, esasında postnihilizm, felsefe içindeki bir dönüşümü de nitelendirmektedir. Postnihilizmi, postyapısalcılık sonrası olarak adlandırmak da mümkündür (Erdem, 2015). Weller'ın bahsettiği postnihilizm veya postmodern nihilizm ile Baudrillard'ın saydam nihilizm eşdeğer olduğunu söylenebilir.

Postmodernizm ve postyapısalcılık, mutlak doğruluk fikrini reddettiklerinden dolayı, birçok eleştirmene göre nihilistik olmalıdırlar. Ayrıca, postmodernizmi destekleyenler, postmodernizmi nihilistik olarak adlandırmazken, desteklemeyenler ise nihilistik olarak adlandırmakta ve nihilizme olumsuz bir anlam yüklemektedir. Fakat buna rağmen birçok eleştirmen postmodernizmi, üst-anlatı³ olarak bazı kavramları reddetmesinden dolayı nihilistik olarak nitelendirmektedir. Örneğin, Hristiyan eleştirmenler, laik bir felsefe olarak görmesinden dolayı postmodernizmi reddederken; Marksist eleştirmenler de "geç kapitalizm" ile örtüşmesinden dolayı reddetmektedirler (Slocombe, 2003: 114; 134).

Modernizmdeki nihilizm teorisyeni Nietzsche, aynı zamanda postmodern teorinin de öncüsüdür. Başka bir deyişle, postmodernitenin teorik zeminini, Nietzsche'nin çalışmalarına bakarak açıklamak mümkündür. Bu bağlamda postmodern düşünce ve düşünürler açısından Nietzsche'nin öneminin, onun modern düşüncenin dayanak noktasını oluşturan öncüllere yönelik yıkıcı eleştirilerinden kaynaklandığı söylenebilir (Küçükalp, 2010: 181; 251). Woodward'ın (2009: 27) bakış açısı ile de nihilizm, postmodernitede tamamlanmış⁴ görünmektedir. Çünkü Nietzsche'nin, modernitenin en yüksek değeri olarak nitelendirdiği, Aydınlanma değerleri, postmodern süreçte çökmüştür. Söz konusu tamamlama da nihilizm sorunlarının çözülmesini önermektedir. Bu noktadan hareketle modernitedeki nihilizm ile postmodernitedeki nihilizm arasındaki farklardan birinin modern süreçte değer aşımına uğrayan değerlere, postmodern süreçte yeniden değer biçilmesi olduğunu söylemek mümkündür.

Postmodernizm ve nihilizm ilişkisinde Lyotard, Baudrillard ve Vattimo'nun düşünceleri önemlidir. Çünkü üç düşünür de postmodernitenin, nihilizm tarafından belirginleştirildiğini ve aynı zamanda postmodern durumun, nihilizmin anlaşılmasında önemli olan teknolojik bilim ile kapitalizmdeki son değişiklikleri vurguladığını ifade etmektedirler (Woodward, 2009: 27). Bu

³ Üst-anlatı, modernitenin bilgi ve bilim anlayışıdır. Aynı zamanda kendisi ile birlikte, her şeyin temellenip, meşrulaştığı üst ilkeler ve ideallerdir (Kılıç, 2015: 111-112).

⁴ Tamamlanmış nihilizm, değer aşımına uğramış değerlere, yeniden değer biçilmesidir (Heidegger, 1998: 24).

noktadan hareketle söz konusu üç düşünürden de kısaca bahsetmek çalışma açısından faydalı olacaktır.

Lyotard'ın nihilizminde, yeniden doğuş söz konusudur. Lyotard, toplumsal parçalanmayı nihilistlik olarak kabul etmiyor olsa da, postmodernite devam eden nihilist eğilimleri ayrı tutmaktadır. Ayrıca nihilizmi, teknoloji ve sermaye biçiminde, postmodernitede büyük bir sorun olarak görmektedir (Woodward, 2009: 119-133). Bununla birlikte Lyotard'a göre modern estetik, esasen yüceliğin estetiğidir ve bu haliyle oldukça nostaljiktir. Lyotard'ın postmodernitesi, bu yüceliğin modern estetiği ile anlatımın epik tarzı arasında belirli benzerlikler görmektedir. Buna ilaveten, klasik-gerçekçi temsilin arka planında işaretin aşkın karakterinin referans alındığını vurgulamakta, aynı şekilde anlatımın epik tarzını nihilistlik bulmakta ve Tanrı'nın, yapının ve eleştirel diyalektiğin ölümüne dair teoloji olarak telakki etmektedir (Şentürk, 2011: 157-158).

Baudrillard ele alındığında, Baudrillard'ın nihilizmin iki aşamasından bahsettiğini ifade etmek gerekmektedir: Birincisi görünümün yok edilmesidir ve bu romantizm ile Aydınlanma'dır. Ayrıca bunun, nihilizmin estetik biçimi olduğu da söylenebilir. İkincisi ise anlamın yok edilmesidir. Bu da politik nihilizm olmakla birlikte, nihilizmin siyasi, tarihi ve metafizik biçimidir. Bu bağlamda Baudrillard, romantizmi ilk önemli nihilist çıkış olarak değerlendirmektedir. Çünkü Aydınlanma Devrimi'nin gerçekleştirdiği görünümün düzeninin yıkıldığı tarihlere denk gelmektedir. Sürrealizm, Dadaizm, absürd anlayışı ve politik nihilizm ise anlam düzeninin yıkıldığı tarihlere denk gelen ikinci önemli nihilist çıkış olarak görmektedir (Baudrillard, 2011: 215).

Baudrillard, nihilizmin ilk aşamasını 19. yüzyıl ve modernite ile tanımlamaktadır. İkinci aşamayı da 20. yüzyıl ve postmoderniteyle tanımlamaktadır (Woodward, 2009: 134). İkinci aşamadaki postmodern nihilizm, Tanrı'nın ölümü ile ortaya çıkmıştır ve her şeyin bir simülasyon, orijinal olmayan bir kopya veya derinlik içermeyen bir yüzey haline geldiği "saydam nihilizm"dir. Nihilizmin bu hali çok daha radikaldir (Weller, 2011: 150-151). Simülasyon da Baudrillard'ın yeni nihilizm aşamasıdır (Woodward, 2009: 97; 135). Daha öncede değinildiği üzere olmayan gerçekliğin temsil sistemleri, yani simülasyon ve hipergerçeklik kavramları Baudrillard'ın saydam nihilizminin önemli kavramlarıdır.

Baudrillard (2011: 218), "*Bir üretim yöntemine saplanıp kalmak yerine, bir ortadan kaybolma yöntemine saplanıp kalmak nihilist olmaksızın, o zaman ben bir nihilistim*" demektedir. Esasında da düşünürler tarafından genellikle pasif nihilist olarak kabul edilmektedir. Özgün bir düşünür olan Baudrillard, nihilizmin, göstergebilim ve yapısalcılık ile yeni bir döneme girdiğine de dikkat çekmektedir (Woodward, 2009: 99-101). Devran ve Özcan (2019: 186) buna şöyle bir açıklık getirmektedirler: Göstergenin okuyucuda bir karşılığının olabilmesi için öncelikle söz konusu göstergenin, okuyucunun zihninde temsili bir karşılığı olmalıdır. Bununla birlikte, yine söz konusu göstergenin anlam ifade etmesi ve okuyucu zihninde çağrışımı da gereklidir. Fakat bunlar olmadığı takdirde ise hiçlik ortaya çıkmaktadır. Daha açık bir deyişle, gösterge ve gösterilen arasındaki bağ koptuğunda, anlamın yerini anlamsızlık almakta ve sadece gösterge kalmaktadır. Bu da nihilizme götürmektedir.

Vattimo'nun postmodernitedeki nihilizm teorisi ise varoluşsal bir problem olarak tanımlanan toplumsal parçalanma ve temelsizliğin bir kutlaması olarak görünmektedir. Onun için nihilizm, içinde yaşanan çokkültürlü bir dünyadır (Woodward, 2009: 158). Vattimo'ya göre, tarih tekdüze olarak görülmediği zaman modernite sona erecek olmakla birlikte, Vattimo esasında, bunun zaten gerçekleştiğine ve postmodernitenin geldiğine inanmaktadır. Aynı zamanda bunun nedenlerini sıralayan Vattimo, üç neden ortaya koymaktadır: Birinci neden, 19. ve 20. yüzyılda yaşanan, ideolojik olarak eşitsiz bir tarihten dolayıdır ve bu tarih, sadece sınırlı bir grubun, politik amaçlarına hizmet etmekle birlikte, genellikle, boyun eğdirmek, kölelik ve aşağı ırkların soykırımı ile ilgilidir. İkinci neden de söz konusu eşitsiz tarihin çöküşü ile ilgilidir. Çünkü yine bu süreçte, emperyalizm ve sömürgecilik sona ermiş, aynı zamanda boyun eğdirilmiş halklar da isyan etmiştir. Üçüncüsü

neden ise kitle iletişim araçlarıdır. Daha açık bir deyişle, Vattimo, postmodern toplumlarda, kitle iletişim araçlarının, tarihin sonu olarak nitelendirilen, parçalanma, çeşitlilik ve çoğulculuk dönemini başlattığını öne sürmektedir (Woodward, 2002: 58-59).

Modernizm ile postmodernizm arasındaki ilişkide, Vattimo'nun postmodern Nietzsche ve modernist teori arasındaki yorumları, nihilizmin, postmodern dönüşümünün bazı özelliklerini göstermektedir. İlki, nihilizmin, evrensel bir tarih olarak düşünülmemeyeceğidir. İkincisi, nihilizmin aşılması ile ilgili, yeni bir çağ ya da yeni bir düşünce fikrinin yeterli olmadığıdır. Postmodern nihilizm, eksiksiz-tamamlanmış nihilizm olmakla birlikte, nihilizmin olumsuz yönlerini aşmanın yolu, nihilizmin üstesinden gelmek değil, ona karşı olan tutumu değiştirmektir (Woodward, 2002: 65). Daha öz bir deyişle nihilizmin üstesinden gelmenin yolu onu kabullenmekten geçmektedir.

Postmodernizm ve nihilizm ilişkisinde postmodernizmin önemli kuramcıları olan Lyotard, Baudrillard ve Vattimo'nun düşüncelerinden bahsedilmiştir. Modern dönemdeki Nietzscheci nihilizmin, postmodern süreçteki dönüşü ve hangi düşünürün söylemlerinin postmodernitedeki nihilizm nitelendirmesinde öne çıktığı sonuç bölümünde tartışılacaktır.

5.Sonuç

Moderniteye bir başkaldırı olarak ortaya çıkan nihilizm, esasen her türlü otoriteye karşı çıkmakta ve Nietzscheci bakış açısı ile en yüce değerlerin, değerini kaybetmesi olarak tanımlanmaktadır. Heidegger, nihilizme varolanın başına hiçin gelmesi derken; Baudrillard ise bambaşka bir bakış açısı getirerek saydam nihilizmi ortaya koymaktadır. Nihilizmin bir neden değil, çöküşün sonucu olduğunu söyleyen Nietzsche, aynı zamanda nihilizmin de bir yanılsama felsefesi olduğunu ifade etmektedir.

Nietzsche'nin çöküş ile kastettiği modernizmin getirdiği çöküş olmakla birlikte, modernizmin dini öteleyerek, anahtar kelime olarak akli seçmesi ve kiliselerin önemini kaybetmesi bu çöküşe işaret eden noktalar olarak kabul edilmektedir. Moderniteyi tehdit olarak görüp, modernite eleştirisi yapan Nietzsche, modern insanın ne yaptığını bilmediğini ve modernliğin insanı hasta ettiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte de nihilizmin, modern insanlar için yazgı olduğunu söylemektedir.

Modern sonrası süreci niteleyen postmodernizm ise modernizme karşı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle de nihilist olarak görülmektedir. Daha açık bir deyişle, Nietzsche'nin düşünceleri, postmodernizme öncülük etmiştir. Özgün bir gerçekliğin olduğu fikrini reddeden postmodernizmdeki nihilizm, modernizmdeki nihilizmden farklı bir noktada durmaktadır. Postmodern nihilizm, gerçek yoktur denilemediği fikri ile ilgili olup, tepkisellikten etkiselliğe geçişi ifade etmektedir. Ayrıca, postmodern düşünürlere göre modern süreçte değerlerin alt üst edilmesi anlamında olan nihilizm, postmodern süreçte ise bu değerlere, yeni değerler biçilmesi anlamına gelmekte ve "tamamlanmış nihilizm" olarak nitelendirilmektedir.

Öz ile şunu söylemek mümkündür ki postmodernizmde, mutlak doğruluk fikri kabul görmemekte ve herkes istediğine inanmayı seçebilmektedir. Esasen bu durum da, postmodernizmin özünün niye nihilizm olduğuna açıklık getirmektedir. Ayrıca burada postmodernizmdeki nihilizmin, "gerçeğe uygun bir şekilde gerçek yoktur diyemediği fikri ile ilgili olması" düşüncesi de önem kazanmaktadır. Çünkü ortada bir gerçek yoktur, fakat öte yandan her şeyin gerçek olma ihtimali de vardır. Tüm gerçekler ve değerler reddedilirken, aynı zamanda bir boşlukta olma hali de söz konusu olmaktadır. Bu boşlukta olma hali ise Baudrillard'ın saydam nihilizmine işaret etmektedir. Diğer bir ifade ile Lyotard'ın yeniden doğuşu ya da Vattimo'nun voroluşsal sorunundan ziyade Baudrillard'ın saydam nihilizmi önde durmaktadır. Çünkü postmodernizmin doğası gereği mutlak gerçeği reddeden yapısı, bu gerçekliğin temsil edilme noktasında da sorun olmaktadır. Gerçeği olmayan kopyaların üretilmesi ve üretilen bu kopyaların gerçeğin kendisinden daha gerçek kabul edilmesi, Baudrillard'ın simülasyon ve hipergerçeklik kavramlarını öne çıkarmaktadır. Ayrıca Baudrillard,

saydamlık ve boşlukta yüzer gibi olma halinin, postmodernitede her alana sirayet etmiş olmasından ve saydam yapısından dolayı görülemediğinden dolayı saydam nihilizmin, nihilizmin tüm türlerinden daha acımasız olduğunu vurgulamaktadır. Tüm bunlar da nihilizmin, postmodern süreçte, modern süreçtekinden farklı olduğu fikrini doğrulamaktadır.

Baudrillard'ın esasında postmodernitedeki nihilizmi ve onun dönüşümünü ele almaktadır. Bu dönüşüm nihilizmin, postmodernitede saydam nihilizme dönüşmesi, mutlak doğruluk ve hakikat kavramlarının olmaması, bununla ilintili olarak da bunların bir temsil sisteminin olmaması ve bu yüzden simülasyon ile hipergerçeklik kavramlarının ortaya çıkmasıyla ilgilidir. Postmodern süreçteki söz konusu saydam nihilizmi, Weller postnihilizm olarak adlandırmakta ve ikisi de orijinali olmayan kopyalara işaret etmektedir. Bu noktadan hareketle şu sonuca varmak mümkündür ki modernitenin nihilizmi, postmodernitede saydam nihilizme; Nietzscheci nihilizm ise Baudrillardcı nihilizme evrilmiştir.

Kaynakça

- Akal, C. B. (2005). "Nietzsche Spinoza'yı Nasıl Okudu?", Cogito Dergisi-Nietzsche: Kayıp Bir Kıta, Sayı: 25, Sayfa: 163-174.
- Aslan, S. ve Yılmaz, A. (2001). "Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, Sayfa: 93-108.
- Barbier, F. ve Lanevir, C. B. (2001). "Diderot'tan İnternete Medya Tarihi", K. Eksen (çev.), İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Baudrillard, J. (2011). "Simülakrlar ve Simülasyon", O. Adanır (çev.), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bauman, Z. (2011). "Postmodern Etik", A. Türker (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berman, M. (2013). "Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor", Ü. Altuğ ve B. Peker (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkowitz, P. (2003). "Bir Ahlak Karşıtının Etiği", E. Demirel (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Danto, A. (2002). "Nietzsche Hayatı, Eserleri ve Felsefesi", A. Cevizci (çev.), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Deleuze, G. (2005). "Üstinsan: Diyalektiğe Karşı", T. Ilgaz (çev.), Cogito Dergisi-Nietzsche: Kayıp Bir Kıta, Sayı: 25, Sayfa: 111-134.
- Devran, Y. ve Özcan, Ö. F. "Dil, Nihilizm ve Televizyon", Online Academic Journal of Information Technology Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 39, Sayfa: 181-196.
- Erdem, C. (2015). "Diyalektiğin Limitleri ve Fenomenler Dünyasının Ötesi Olmayan'ın Gölgesinde Postnihilistik Spekülasyonlar". <https://cengizerdem.wordpress.com/2015/04/04/post-nihilistik-spekulasyonlar/> (Erişim Tarihi: 01.04.2019).
- Fabre, S. G. (2005). "Nietzsche: Modern Devletin Eleştirisi", Ö. Erbek (çev.), Cogito Dergisi-Nietzsche: Kayıp Bir Kıta, Sayı: 25, Sayfa: 149-163.
- Featherstone, M. (1996). "Postmodernizm ve Tüketim Kültürü", M. Küçük (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Güneş, S. (2001). "Medya ve Kültür-Sessiz Yığınların Kültürel İntiharı", Ankara: Vadi Yayınları.
- Heidegger, M. (1998). "Tekniğe İlişkin Soruşturma", D. Özlem (çev.), İstanbul: Paradigma Yayınları.

- Heidegger, M. (2001). "Nietzsche'nin "Tanrı Öldü" Sözü", L. Özşar (çev.), Bursa: Asa Kitapevi.
- Hobsbawn, E. J. (2003). "Devrim Çağı", B. S. Şener (çev.), Ankara: Dost Kitapevi.
- Kılıç, S. (2015). "Lyotard: Fark ve Çokluğun Anlatısı Postmodernite", Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 3, Sayfa: 106-137.
- Küçükalp, D. (2005). "Politik Nihilizm: Nietzscheci Bir Tartışma", Bursa: Aktüel Yayınları.
- Küçükalp, K. (2010). "Nietzsche ve Postmodernizm", İstanbul: Kibele Yayınları.
- Laughey, D. (2010). "Medya Çalışmaları-Teoriler ve Yaklaşımlar", A. Toprak (çev.), İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Lyotard, J. F. (1997). "Postmodern Durum", A. Çiğdem (çev.), Ankara: Vadi Yayınları.
- Nietzsche, F. (1966). "Gezgin ile Gölgesi", İ. Z. Eyüboğlu (çev.), İstanbul: Oluş Yayınları.
- Nietzsche, F. (2000). "Deccal – Hristiyanlığa Lanet", O. Aruoba (çev.), İstanbul: Hil Yayınları.
- Nietzsche, F. (2010). "Güç İstenci", N. Epçeli (çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2011a). "Ahlakın Soykütüğü - Bir Polemik", Z. Alangoya (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Nietzsche, F. (2011b). "Böyle Buyurdu Zerdüş", M. Tüzel (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pearson, K. A. (1998). "Kusursuz Nihilist", C. Soydemir (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Pratt, A. (t.y.). "Nihilism", The Internet Encyclopedia of Philosophy. <https://www.iep.utm.edu/nihilism/> (Erişim Tarihi: 09.02.2019).
- Schopenhauer, A. (2010). "Hayatın Anlamı", A. Aydoğan (çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- Slocombe, W. (2003). "Postmodern Nihilizm: Theory and Literature", PhD Thesis, University of Wales, Aberystwyth.
- Stauth, G. ve Turner, B. S. (2011). "Nostalji, Postmodernizm ve Kitle Kültürü Eleştirisi", M. Küçük (çev. ve der.), Modernite Versus Postmodernite (sayfa 451-475) içinde, İstanbul: Say Yayınları.
- Şentürk, R. (2011). "Postmodern Kaos ve Sinema", İstanbul: Avrupa Yakası Yayıncılık.
- Tokgöz, O. (2015). "İletişim Kuramlarına Anlam Vermek-Başlangıcından Günümüze Anglo-Amerikan İletişim Kuramı", Ankara: İmge Kitapevi.
- Touraine, A. (2002). "Modernliğin Eleştirisi", H. Tufan (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Weller, S. (2011). "Modernism and Nihilism", New York: Palgrave Macmillan.
- Woodward, A. (2002). "Nihilism and the Postmodern in Vattimo's Nietzsche", Minerva: An Internet Journal of Philosophy, Sayı: 6, Sayfa: 51-67.
- Woodward, A. (2009). "Nihilism in Postmodernity", Colorado: The Davies Group Publishers.